

BODORNÉ SZENT-GÁLY ERZSÉBET

Szószerék és főoltár a barokk templomokban

Emlékeztetőül tanítványaimnak

A római katolikus templomok legfontosabb feladata, hogy a szentmise bemutatásával az Egyház itt jelenítse meg Jézus Krisztus kereszttáldozatát. Már a korai keresztény időkben elkülönül egymástól a szentmise bemutatására szolgáló liturgikus tér, a szentély és a hajó, ahol a hívek vannak jelen.

A Trentóban (Trident) 1545-től 1563-ig megtartott egyetemes zsinat – latin nevén Concilium Tridentinum – minden apró részletre kiterjedő határozatot hoz a liturgiáról is. Teológiai tanításait a berendezési tárgyak elhelyezése és megformálása híven követi. Innen indul a barokk stílus, amely pompájával és ragyogásával a testet-lelket magával ragadja és a keresztény tanítás befogadására alkalmassá teszi.

Az Ige liturgiája

A szentmise első fő részét jelzi. A liturgia helye a szószerék. Míg a korábbi időkben a szentélyhez tartozott, a barokk templomban elsősorban a jó akusztika miatt máshol is elhelyezhették. Az új építésű templomoknál gondosan kijelölték az akusztikailag legmegfelelőbb helyet, hogy ott építsék fel a szószeréket.¹ Az Ige liturgiája tartalmazza a szentmisében elhangzó szentírási részleteket, valamint itt hangzik el a szentbeszéd, más néven prédikáció. A reformáció elterjedésével az Ige liturgiája fontos szerepet kap. A protestáns prédikátorok szószerékről fejtik ki tanításukat, ezért ezt tekinthetjük templomuk legfőbb berendezési tárgyának. Visszatérve a katolikus szertartásra egyre gazdagabb kialakítású és tartalmú szószerékek épülnek a katolikus templomokban is.

Szerkezeti felépítését tekintve a barokk szószerék két fő részből és a felvezető külső vagy belső lépcsőből áll. Az alsó rész a kosár, amelyet a mellvéd vesz körül, legalul az ún. cseppentővel. A felső rész neve korona. Ennek az alján lévő vízszintes sík a hangvető. Feladata, mint azt a neve is jelzi, az alatta prédikáló pap hangjának felerősítése a hívek felé. Díszítése egyszerű, csupán a sugárkoszorúban megjelenő kiterjesztett szárnyú Szentlélek-galambra szorítkozik. Az ábrázolás általában domborműves.

¹ MIHÁLYFI Ákos, *A nyilvános istentisztelet* (Budapest 1923) 216-217.

Gazdag szobrászati díszítés borítja a kosár és a korona felületeit. Ornamentális motívumok, puttófejecskék között erőteljes plasztikával jelennek meg az evangélisták és az egyházytók ábrázolásai. Gyakori a tanítás tényére vonatkozó domborműves tábla is, mint pl. a magvető. A korona csúcsán az Ószövetség kőtábláit, a Jó Pásztort, Szent Mihály főangyalt láthatjuk.

A SZÉKESFEHÉRVÁRI VOLT JEZSUITA TEMPLOM SZÓSZÉKE

A székesfehérvári volt jezsuita templom szószéke különleges egységes programot tükröz. A mellvéd közepén látható kartusban a Krisztus-monogram, az Ige, amelynek liturgiájára építették a szószéket. A szószék puttókkal díszített felületei a szent páli idézetre utalnak: „Jézus nevére hajoljon meg minden térd a mennyben, a földön és az alvilágban.”² Ha jól megnézzük a szószékkosár alján látható puttókat, azt látjuk, hogy ezek hegyes fülű, denevérszárnyú kis lények, és a többi zenélő, dolgozó puttó mellett ők az alvilágot képviselik.

² Fil 2,10.

Az áldozat liturgiája

A szentmise második fő része az áldozat liturgiája, amelynek lényege az átváltoztatás. Helye az oltár, ahol a pap szavára a kenyér és a bor átlényegül Krisztus testévé és vérévé. Már az ókeresztény időkben vértanú teste fölött mutatták be az áldozatot, s ez a mai napig így van: az oltárköben két ereklye található, amelyek közül az egyik vértanúé. A barokk oltárasztalok (menza) alépitménye, a stipes gyakori koporsó formája is erre utal.

A Trentói Zsinat óta a barokk főoltár ad helyet az oltárszekrénynek, más néven tabernákulumnak, amely az átváltoztatott kenyerek (ostyák) őrzési helye. A tabernákulum mellett 3-3 díszes gyertyatartó található. A középen őrzött ostyákkal (Oltáriszentség, Eucharisztia) együtt a hét szentséget jelenítik meg. Az Oltáriszentség előtt mindig lámpa ég, a vörös színű örökmécses.

Szerkezetét tekintve a barokk főoltár a középkori szárnyasoltárokból nő ki. Egységei a stipes, menza, predella és tabernákulum, retabulum, oszlopok és szobrok, főpárkány és oromzat. A predella és tabernákulum szintje a miséző pap szintjének felel meg. Erre épül a retabulum, amely általában az oltár védőszentjét ábrázolja. A retabulum melletti, oszlopok közt álló szobrokkal együtt a mennybe jutottakat mutatja be. A legfelső szférától, az oromzattól a főpárkány választja el. Az oromzati egységben a Szentháromság trónol.

A főoltár jól átgondolt liturgikus programja a plasztika nyelvére fordítja az áldozati liturgiát. „Szent színháznak”, teatrum sacrumnak is nevezzük ezt a megjelenítést.

Mély teológiai tartalmával és az azt követő magas szintű plasztikai megformálással a barokk főoltár igazi példája a budapesti volt pálos (Egyetemi) templom főoltára.

Az oltár fő része a retabulum. Itt mutatkozik meg a szent színház: két angyal húzza szét a jelenet függönyeit³ és mutatja be nekünk az oltár titulusát: Szűz Mária születését. A háttérben Szent Anna fekszik a szülőágyon, kicsit távolabb tőle férje, Joachim csodálja a nagy eseményt. Az előtérben fűrész-tőmedencét látunk, amely fölé asszonyok tartják az újszülöttet. A kis Mária kiváltságának jeleként az egész gyermek teste aranyozott. A retabulum közepén mintegy látomásként jelenik meg angyaloktól tartva a pálosok legszentebb kegyképe, a częstochowai Madonna.

Különleges megformálású a mennyország is. Az oromzati tér közepén az Atyaisten személye látható. Lábaiján kinyílik a párkány és a nyílásban lefelé

³ FEHÉR Ildikó, *Átfestett függönyök. Egy 16. századi Madonna-kép újraértékelése*, in *Műtárgyvéde-*

A BUDAPESTI VOLT PÁLOS
(EGYETEMI) TEMPLOM FŐOLTÁRA

A FŐOLTÁR RÉSZLETE

száll a Szentlélek-galamb. Az Atya felfelé mutató ujjá fölött átlukad a mennybolt: a lyukat aranyló cseppek veszik körül, majd a lyuk fölött a csúcsra két álló puttó tart egy kereszt alakú liliomszálat.

Az előzőkben bemutatott templomi berendezési tárgyak ismerete a restaurálás előkészítése során nagyon fontos. Jó, ha legalább általános műveltségi szinten ismerjük funkciójukat, kiegészítve evvel a természettudományos vizsgálatokat és a művészettörténeti kutatásokat.